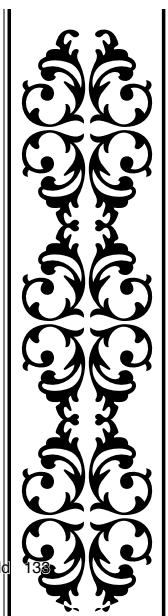

אונאת דברים והלנת פנים

¹ ויקרא כ"ה, י"ד ו-י"ז

פעמיים הוזהרנו על האונאה

² ב"מ נ"ח ע"ב דברי המשנה וגמ', ...לא ניתן להשבון'

הפסוק הראשון הוא האיסור להונות את חבירו בממון והשני הוא אזהרה לאונאת דברים. בנוגע לפירושה של המלה, אונאה'- לכאורה יש לתמוה מהו הקשר בין אונאת ממון-דהיינו לרמות במקח וממכר- לבין אונאת דברים שהיא לבייש מישהו בדיבורו!

במשנה וברייתא ראינו כמה אופנים של אונאת דברים:

במשנה:

א. בכמה חפץ זה ואינו רוצה ליקח

ב. בעל תשובה- זכור מעשיך הראשונים

ג. בן גרים -זכור מעשה אבותיך (אבל על זה הביאה המשנה איסור אונאת הגר)

בברייתא:

א. בעל תשובה- זכור מעשיך הראשונים

ב. בן גרים- זכור מעשה אבותיך

ג. גר- פה שאכל וכו' בא ללמוד תורה

ד. היו יסורים באים עליו וכו'

ה. לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה

ו. דברי ר' יהודה- לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים

³ רמב"ם פרק י"ד מכירה הלכה י"ב - י"ד

הרמב"ם הוסיף גם לבקש את חוות דעתו של מי שאין לו ידע בענין אבל לא הביא לא את הדין הראשון במשנה ולא את דינו של רבי יהודה, אף לא יתלה עיניו...'- ולכאורה בשני האופנים האלה איננו מבייש את השני אלא מוליך אותו שולל ומבזבז את זמנו, וזה ענין אחר לגמרי מהאונאה בכל שאר הציורים, והרמב"ם השמיט סוג זה של אונאת דברים.

את האופן החמישי יש לפרש בשתי דרכים-

⁴ רש"י שם בב"מ ד"ה שהרי דבר המסור ללב

רש"י הבין שהאונאה היתה לפלוני שלפי דבריו ה"ה מוכר תבואה (הלשון, שיש לך תבואה) -שמלגלים על זה שאין לו תבואה למכור).

⁵ כסף משנה שם הלכה י"ד

הכסף משנה הציע פירוש אחר בענין התבואה- שעושים צחוק מהחמרים.

והנה, בנוגע להגדרת אונאה מפורש ברמב"ם בספר המצוות שהיא לבייש- ולכאורה זה לשיטתו שלא הביא את הדין הראשון במשנה ואת דברי רבי יהודה שאינם ענין של בושא-

6 ספר המצוות להרמב"ם מצוה רנ"א

מפורש ברמב"ם שאונאה היא לבייש (אלא שכאן כן הביא את דין המשנה!)

ובפירושו של רש"ר הירש על התורה תרגם את מלת אונאה -ניצול- לנצל לרעה את חולשתו של הזולת- או לנצל את תמימותו ולהוציא ממנו כסף (אונאת ממון), או לנצל את חסרונותיו כדי להביך אותו (אונאת דברים), וזה כולל גם את המבייש בן אדם בחסרונותיו וגם את העושה צחוק מבן אדם תמים.

גם בספר החינוך משמע כן-

7 ספר החינוך מצוה של"ח, ...את עמיתו'

החינוך הדגיש, ואין בו כח להעזר מהם' -את חולשתו של המתבייש.

8 אור החיים לויקרא כ"ה, י"ד, ...ע"כ', ולפסוק י"ז

האור החיים הקדוש פירש את סדר הפרשיות שמקודם כתוב איסור אונאת ממון, וכי תמכרו ממכר', או קנה מיד עמיתך' והקרקעות נתמעטו מאונאה, אבל אח"כ חזרה התורה לדיני מכירת קרקעות ועל זה כתוב, ולא תונו איש את עמיתו' ולא כתוב, מיד עמיתך' למעט את הקרקעות -ופסוק זה העמידו חז"ל באונאת דברים -ופי' האור החיים שכלול בזה גם את האיסור להונות בקרקעות והוא בכלל אונאת דברים.

9 שו"ע חו"מ סי' רכ"ח סעיף ד'

השו"ע הביא גם את הציורים במשנה ובגמ' וגם את מה שהוסיף הרמב"ם - אבל לא את דברי רבי יהודה, ויכול להיות שהשו"ע (ע"פ השמטת הרמב"ם) סובר שאין אונאת דברים בלי דיבור או שסובר שגם אם אין לו כסף הרי רוצה לקנות את החפץ ובבא העת יקנהו.

עוד איסור מעין אונאת דברים דרשו חז"ל מפסוק במצות תוכחה-

10 ויקרא י"ט, י"ז, הוכיח תוכיח...', ערכין ט"ז ע"ב, מנין לרואה... חטא'

המוכיח את חברו אל לו להוכיחו ברבים (כך פירש רש"י) - מפני שהוא מבייש אותו ברבים.

11 רמב"ם פרק ו' דעות הלכה ח', ...בוש ממנו'

הרמב"ם למד שהלבנת פנים שייכת גם ביחיד וכל שכן ברבים, אלא שהמלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

12 פתיחה לספר חפץ חיים, לאווין י"ד בבאמ"ח, ודע דרש"י... כמו שכתבנו'

הח"ח למד גם ברש"י שהאיסור הוא הלבנת פנים בכל אופן, אלא שביחיד לא שכיח שיתבייש עד כדי הלבנת פניו - אבל במקרה והתבייש גם ביחיד עבר המבייש על לא תשא עליו חטא. (שהרי בגמ' בערכין לא נאמר המלבין פני חברו ברבים אלא, עד שפניו משתנות!).

13 ספר המצוות להרמב"ם לא תעשה ש"ג

הרמב"ם הגדיר לא תשא כאיסור לבייש חברו ופירש שלזה כוונת חז"ל, ב,מלבין פני חברו ברבים' - שאין נפק"מ בין יחיד לבין רבים וכל שהגיע להלבנת פנים עבר.

הגמ' בב"מ בסוגיית לא תונו עוסקת גם בהלבנת פנים-

14 ב"מ נ"ח ע"ב, תני תנא קמ"ה דרב נחמן... אל חמ"ה (נ"ט ע"א)

מלבין פני חבירו ברבים כנראה כלול בלא תונו והוא מעין רציחה - ולפי דברי חז"ל הוא ביהרג ואל יעבור - אלא שלא ברור אם זו הלכה או אגדה.

15 תוס' סוטה דף י' ע"ב ד"ה נוח לו לאדם

התוס' כנראה לומדים שהלבנת פנים היא ביהרג ואל יעבור הלכה למעשה, אבל לפי התוס' הלבנת פנים איננה מפורשת בתורה (ולכאורה היא בכלל לא תונו או שלתוס' אין ולא תשא עליו חטא נקראת מפורש).

16 אבות פ"ג משנה ט"ו ופי' רבינו יונה ד"ה והמלבין, ושע"ת שער שלישי מאמר קל"ט

גם רבינו יונה פסק כן למעשה מדין אביזרייהו דרציחה.

17 רמ"א יו"ד סי' קנ"ז ס"א, וכל איסור... ולא לעבור

הרמ"א הביא דין אביזרייהו בכל שלשת החמורות -

18 שו"ת בנין ציון סי' קע"ב, ואולי נרמז... חטא

לפי הערוך לנר פסק הרמ"א כתוס' וכרבינו יונה.

19 רמב"ם פרק ו' דעות הלכה ח'

החוטא בעבירה שבין אדם למקום והוכיחו ולא חזר בו - פסק הרמב"ם שמוותר להכלימו - ולכאורה אם הוא אביזרייהו דרציחה איך הותר כדי להחזירו בתשובה! והרמב"ם אף הביא ראיה מכל נביאי ישראל.

20 רמב"ם פרק ה' חובל ומזיק הלכה א' וב'

מלא יוסיף, ופן יוסיף' במוסיף ומכה למי שהיה חייב מלקות דורשים חז"ל שאסור להכות יהודי, והרמב"ם הוסיף שהאיסור הוא, דרך נציון' בלבד -

21 שו"ת אגרות משה חלק חו"מ א' סי' ג', ועיין ברמב"ם... אינו מדברי ב"ד'

ר' משה פי' שכל שהוא על העבר נקרא דרך נציון אבל מה שהוא לעתיד להפרישו מאיסור אינו דרך נציון.

ולכאורה י"ל שגם באונאת דברים וגם בהלבנת פנים אין איסור כשהוא לטובת המתאנה (ובפרט אם נפרש שאיסור אונאה הוא ניצול לרעה בלבד) - אלא שאונאת דברים הותרה לצורך תוכחה (שהרי כל תוכחה יש בה אונאת דברים) ובכל זאת כתוב, ולא תשא עליו חטא' - שאין להלבין פניו כשאין צורך בכך - ולכן הותרה הלבנת פנים דוקא אחרי שהתוכחה לא נשאה פרי.

בנוסף לאיסור אונאת דברים לכל אדם, הזהירה התורה בלאוין מיוחדים שלא לצער את הגר היתום והאלמנה -

22 שמות כ"ב, כ' - כ"ג, ורש"י

יש כאן איסור אונאת הגר, לחיצת הגר, ועינוי אלמנה ויתום - ורש"י הביא את דברי המכילתא שהאיסור לענות את האלמנה והיתום הוא איסור לענות כל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה -

23 מכילתא משפטים פרשה י"ח, כל אלמנה... נחמתני רבי'

במכילתא נחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא אם יתום ואלמנה דוקא או לא -ורש"י פירש כדברי רבי ישמעאל.

24 גור אריה לרש"י שם פסוק כ"א, אלא דקשה לי...'

המהר"ל פ"י שלפי רש"י לא נחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא להלכה אלא אם צריך דרשה לרבות כל אדם או שכל אדם כלול ממילא שלא דבר הכתוב אלא בהווה.

25 ספר המצוות להרמב"ם מצוה רנ"ו

מפורש ברמב"ם שהמצוה היא ביתום ואלמנה בלבד

26 מכילתא משפטים פרשה י"ח, וגר לא תונה... כנגדי'

במכילתא מפורש שלא תוננו הוא בדיבור ולא תלחצנו בממון אבל לא תיארו את סוג הלחץ-

27 ב"מ נ"ט ע"ב, תנו רבנן המאנה את הגר... ואחד זה בשלשה'

מהגמ' משמע שהלחץ הוא כמשמעו- ללחוץ עליו, ולא לגזול ממנו.

28 ספר יראים סי' קפ"א

היראים למד שלחיצה היא להעמיד אותו על דין ולא ללכת לפניו משורת הדין.

1 (יד) וְכִי
 תִּמְכְּרוּ מִמְכָּר לְעַמִּיתְךָ אוֹ קָנָה מִיַּד
 עַמִּיתְךָ אֶל-תּוֹנוֹ אִישׁ אֶת-אָחִיו:
 (יז) וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת-עַמִּיתוֹ
 וִירֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

2 מִתְּנִי *כִּשֶׁם שְׁאוּנָה בִּמְקַח וּמִמְכָּר כִּי
 אֲנָה בְּדַבְרִים לֹא יֹאמֵר לוֹ בְּכַמְהָ חֲפִץ זֶה
 הוּא אֵינוֹ חֲדָשׁ לִיקַח אִם הִיָּה בְעַל תְּשׁוּבָה
 לֹא יֹאמֵר לוֹ זָכוֹר מַעֲשֵׂךְ הֶרְאִשׁוּנִים אִם
 הוּא בֶן גֵּרִים לֹא יֹאמֵר לוֹ זָכוֹר מַעֲשֵׂה
 אֲבוֹתֶיךָ שְׁנֹאמֵר *וְגַר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֵנוּ: ^{כג}
 גַּמ' ת"ד *לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עַמִּיתוֹ בְּאוֹנָתוֹ ^{כד}
 דְּבָרִים הַבְּתוּב מְדַבֵּר אֵתָּה אֹמֵר בְּאוֹנָתָה ^{כה}
 דְּבָרִים אִם אֵינוֹ אֵלֶּא בְּאוֹנָתָה מִמֶּנּוּ כִּשְׁהוּא ^{כו}
 אֹמֵר *וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לְעַמִּיתְךָ אוֹ קָנָה ^{כז}
 מִיַּד עַמִּיתְךָ הֲרִי אֲנִי מִמֶּנּוּ אֹמֵר הִיא מִה
 אֲנִי מְקִיִּים *לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עַמִּיתוֹ בְּאוֹנָתָה ^{כח}
 דְּבָרִים הִיא כִּיִּצַד אִם הִיָּה בְעַל תְּשׁוּבָה אֵל
 יֹאמֵר לוֹ זָכוֹר מַעֲשֵׂךְ הֶרְאִשׁוּנִים אִם הִיָּה
 בֶן גֵּרִים אֵל יֹאמֵר לוֹ זָכוֹר מַעֲשֵׂה אֲבוֹתֶיךָ
 *אִם הִיָּה גֵר וְבֹא לְלַמֵּד תּוֹרָה אֵל יֹאמֵר
 לוֹ פֶה שְׂאֵבֵל נְבִילוֹת וּשְׂרִיפּוֹת שְׂקִיצִים
 וְרַמְשִׁים בֹּא לְלַמֵּד תּוֹרָה שְׁנֹאמֵרָה מִפִּי
 הַגְּבוּרָה *אִם הוּוּ יִסְרוּךְ בְּאֵין עֲלָיו *אִם
 הוּוּ חֲלָאִים בְּאֵין עֲלָיו אוֹ שְׂרִיָּה מִקְּבֵר
 אֶת בְּנָיו אֵל יֹאמֵר לוֹ כִּדְרֵךְ שְׂאֵמְרוֹ לוֹ
 תְּבִדְרוּ לְאוֹיֵב *הֲלֹא יִרְאֶתְךָ כְּסִלְחֶךָ ^{כט}
 תִּקְרֹךְ וְתוֹם דְּרִכְךָ זָכַר נֹא מִי הִיא

ספרי דברי
 ספסור לנג - ונפיק נאמר כי ויראת
 מאלהיך היא שהרי ליתן טעם למה
 נאמר כי יראה נקט ליה והכי קאמר
 שהרי כל הדברים הללו אין עובדן
 ורעתן מסורה להסיר אלא ללבו של
 עושה הוא יודע אם לעקל אם
 לעקלקלם ויכול הוא למד לא עשיתי
 כי אם לטובה הייתי סבור שיש לך
 תבואה למסור ואי הייתי תפן לקנות
 מקח זה: וכל דברי ספסור לנג - של
 אלה נאמר כי הוא יראה מן היודע
 מחשבות אם לטובה אם לאונאה:

נקי אבר *אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו לא יאמר להם
 לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מבר מעולם ר"י
 אומר אף לא יחלה עיניו על המסך *בשעה שאין לו דמים שהרי
 *הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך א"ר יוחנן
 משום ר"ש בן יוחאי *גדול אונאת דברים שאונאת ממון שזה נאמר בו
 *ויראת מאלהיך וזה לא נאמר בו ויראת מאלהיך ור' אלעזר אומר *זה
 בגופו זה במצונו רבי ששאל בר נחמני אמר *זה ניתן להישבן וזה
 לא ניתן להישבן

3 יב כשם שהונייה בסקח מממנו כך יש הונייה בדברים שנאמר ולא תנו
 איש את עמו ויראת מאלהיך אני ה'. זה הוניית דברים: י"ג כיצד היה בעל תשובה לא
 יאמר לו זכור מעשך הראשונים. ואם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך.
 היה גר ובא ללמד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבילות ושרירות יבא וילמד תורה
 שניתנה מפי הגבורה. היו חללים ויסורים באין עליו או שהיה מקבר את בניו. לא יאמר
 לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כמלתך זכור נא מי הוא נקי אכזר. י"ד היו
 חמין מבקשין תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שלא מבר תבואה מעולם.
 נשאלה שאלה על דבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה מה תשיב בדבר
 זה אי מה דעתו בדבר זה. וכו' כל ביצא בדברים הללו:

4 שפטי דבר
סמור לנג - ולפיך נלמד בו ויראת
 מאלהיך האי שררי ליתן מעט למה
 נלמד בו יראה נקט ליה והכי קלמר
 שררי כל הדברים הללו אין טובתן
 ורעתן מסורה להכיר אלף ללבו של
 עושה הוא יודע אם לעקל אם
 לעקלקלות ויכול הוא לומר לא עשיי
 כי אם לטובה הייתי סבור שיש לך
 חבוא למסור או הייתי חפץ לקטו
 מקח זה :

5 ויך היו המרים פנקסים חבוזה יכו, אפשי
לפרט שחכוון לביים לבעל הכיח
עשלהס אלו לומר שהס מוכר חבוזה וכו
לס מוכר משולס וכ"ג מדברי רמ"י נהסכ אי
נמי שחכוון לביים לממרים שיטלסו סטלס
מלומו בעל הכיח וכו' לומר להס וכי שוכר
סטלס אי שחלסס חלי לטלול ומללו מהבייסיס:

6 מצוה רנא הוחרנו טהונות קצתנו את קצתנו בדברים. והוא שנאמר לו מאמרים יכעיסו ויבהילוהו ולא יוכל לעמוד מפני שיתבייש מהם כמו שתזכור פעולת נעורו ועשה תשובה מהם ותאמר לו מי העתיקך מהדבר הפלוני אל זה הענין הטוב, וכוה נאמר לא תנו זה אונאת דברים. ולשון ספרא אמרו ולא תנו אויש את עמיתו זו אונאת דברים (אטור) שאם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכי לא יאמר לו בכמה חפץ זה וכי ואמרו גדולה אונאת דברים מאונאת טמון נאמר אל תנו ובאונאת דברים הוא אומר ויראת מאלהיך. וכבר נתבאר משפטי מצוה זו בא' מציעיא. (סס, סס):

7 מצוה שלח

שלא להונות אחד מישראל בדברים
 (א) שלא להונות אחד מישראל בדברים,
 כלומר שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו
 ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם.

8 (יד) וכי תקבירו וגו'. בתורת כהנים אמרו וז"ל
מנין שאין אונאה לקרקעות תלמוד לומר
או קנה מיד אל תונו הקטלטיין יש להם אונאה
ואין אונאה לקרקעות ע"כ,

(יו) ולא תונו וגו'. רבותינו ז"ל דרשו (כ"מ נ"ח):
 שהכתוב מדבר באונאת דברים, ולפי פשט
 הכתוב ירצה כי הגם שאמר למעלה אל תונו
 ודקדק לומר מיד להודיע כי באונאת מטלטילים
 הכתוב מדבר ולא באונאת קרקע, חש הכתוב
 שיעשה הטועה כי בקרקעות מפר לאונות, לזה
 אמר לא תונו וגו', ואמר ויראת מאלהיך פרוש
 הגם שאין דין אונאה בהם, הוא דוקא לענין
 משפט יושבי תבל, אבל לעולם אסור אונאה
 יש בדבר, וטעם שאמרתי שאין בו אונאה הוא
 מטעם שהנחתי משפט זה לרון אותו אני, והוא
 אמרו כי אני ה' אלהיכם פרוש שופט אתכם
 בדבר הזה לא לצד שמוחר להונות בקרקע,
 דינים מציינו בתורה שה' סלק משפטם לבית
 דין של מעלה, וענין מה שכתבתי בפרשת
 משפטים (כ"א י"ב) ומה שלפנינו יש טעם בדבר
 לצד ש'מצא אדם מוכר שנה מאה פתמשים
 או להפך ואין בית דין יכול לעמד על הדבר
 לדעת הקנן שהוא לצד הרצון נאת שהוא לצד
 האונאה וסלק ה' דינו לבחון לבות ויודע
 מחשבות אדם ותחבולותיו:
 ודבר פתבתי למעלה כי מקח טעות ישנו אפלו
 בקרקעות, וכן כתב הנמק"ם בפסק ט"ו
 מהלכות מכירה וכן המוכר לחברו קרקע וכו'
 ונמצא בפסק מוס שלא ידע בו הלוקח מחזירו
 אפלו לאמר פנה שנים ע"כ, ופרושו זה קללוהו
 חז"ל במאמרם שאמרו אל תונו באונאת דברים
 שבה נקלל כל מין אונאה כי גם המאנה חביר
 לרמותו בדברי שקר הוא מאנה וקרי הוא בקלל
 אונאת דברים:

9 ד מ כיצד הוא אונאת דברים לא יאמר בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה והוא אינו רוצה לקנותו ט היו חמדים מבקשים לקנות תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו למכור י אם היה חבירו בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך כ אם היו יסורין באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו [ג] לאיוב הלא ידאתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבר ל אם נשאלה שארה על דבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה מה תשיב בדבר זה וכן כל כיוצא בדברים אלו :

10 (י) לֹא־תִשְׁנֵא אֶת־אֲחִיךָ בְּלִבְּךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עַמִּיתְךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חָמָא:

11 ה המוכיח את חבירו תודה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שנאמר ולא תשא עליו חמא . כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנה תל ולא תשא עליו חמא . מכאן שאסור לאדם להבליט את ישראל וכל שכן ברבים . אע"פ שהמכלים את חבירו אינו לוקח עליו עון גדול הוא . כך אמרו חכמים המלכין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא . לסיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול . ולא יקרא לו בשם שהוא בוש מצנו . ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש מצנו .

12 דע דרש"י פירש שם בערכין ופניו משתנים דהיינו אם הוכיחו ברבים ואפשר דרש"י לא פליג אהרמב"ם רק נקט מלתא דפסיקא דברבים הדרך שתמיד משתנין פניו אפילו אם לא דיבר לו קשות אבל אם דיבר לו קשות עד שעי"ז נתבייש אפילו בינו לבין עצמו עובר על לאו זה וכן מוכח מלי הברייתא דלא נקטה רק אם משתנים פניו משמע בכל אופן שמשתנין פניו אפילו בינו לבין עצמו ומהסמ"ג ל"ת ו' ומשאר האשוננים משמע נמי שסוברים דעובר על לאו זה בכל אופן כמו שכתבנו .

13 מצוה שגן הווה שלא לבייש קצתו את קצתו חוץ הנקרא מליץ פני חבירו , האהרה שבאה כזה הוא אמרו הוכח תוכיח את עמיתך ונ' . ובספרי מנין שאם הוכיחתי ארבע פעמים שיחזור ויוכיח תלמד לוסי הוכח תוכיח יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנה תלמד לוסי ולא תשא עליו חמא , אמנם הפשט הוא שהווהי שלא תחשב לו עון וחוכרו . (ט; טז-טז):

14 חגי תנא קמיה דרב טחמן בר יצחק ככל המלבין פני חבריו ברבים כאלו שופך דמים א"ל שפיר קא אמרת דחוינא ליה דאזיל סומקא ואתי תוורא אמר ליה אבוי לרב דימי כמערכא במאי וזורי א"ל באתוורי אפי דאמר רבי תנינא הכל יורדין לגיהנם חוץ משלשה הכל ס"ד אלא אימא כל היורדין לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדין ואין עולין ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבריו ברבים והמכנה שם רע לחבירו מכנה היינו מלבין אע"ג דיש ביה בשמיה אמר רבה בר בר תנא אמר רבי יוחנן

נח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבריו ברבים מ"ל מדרש רבא *יחדש רבא מאי דכתיב *ובצלעי שמחו ונאספו קרעו ולא דמו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעים בש"י לא היה דמו שותת לארץ ולא עוד אלא אפילו בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות אומיים לי דוד הבא על אשת איש מתתו במה ואני אומר להם *מהתו כרעק ויש לו חלק לעוה"ב אבל המלבין את פני חבריו ברבים אין לו חלק לעוה"ב (*ואמר) *מר זוטרא בר שוביה אמר רב ואמר לה אמר רב *תנא בר ביזנא אמר ר"ש חסדא ואמר לה א"ר יוחנן משום רשב"י נח לו לאדם שפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים מ"ל מחמר דכתיב *היא מצאת והיא שלחה אל המה

15 נח לו לאדם שיפיל את עצמו לתוך כבשן האש . מלאמר כפי האב (כ"מ דף סג) כל היורדין לגיהנם עולין חוץ משלשה וזה מיידיה המלבין פני חבריו ברבים ולאמר נמי (ס"ט טו) נח לו לאדם שיכבול ספק אשת איש ואל ילבין פני חבריו ברבים מגלן מזוד וגרלה היא ולא תביק לה (ספחים דף ס"ג) כה"ג טביות שאין עומדים כפני פקח נפש טביות טככים ועילי טביות וקפסיות דמים מאוס דעבירות הלגנת פנים אינה מפורקת כהורה ולא נקט אלא טביות המשורשות :

16 קו רבי אלעזר המודעי אומר: המחלל את הקדושים, המכות את המועדות, והמסיר ברייתו של אברהם אבינו, המלבין את פני חבריו ברבים, ומגלה פנים בתורה, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים – אין לו חלק לעולם הבא.

המלבין את פני חבריו ברבים. זהו אחד מתולדות הרברים שיהרג בהן חל ועבור. האבות הם שלשה: ע"ז, ג"ע ושפיכות דמים. תולדת ע"ז. עצי אשרה וכדאמרינן (ספחים כה, א) בכל מתרפאין חוץ מעצי אשרה. ואע"פ שאין אשרה ע"ז עצמה אלא משמשיה, יהרג ואל יעבור קודם שיהנה ממנה. תולדת גלוי עריות, המסתכל אן המדבר עם אשת איש. שיהרג עליהם ואל יעבור. כהנשא עובדא במסכת סנהדרין (פ"ה, א) במי שעלה לבו טינא, שאמרו שם: תעמד לפניו ערומה, ימות ואל תעמד לפניו ערומה, תספר עמו מאחורי הגדר. ימות ואל תספר עמו מאחורי הגדר. ותולדת שפיכות דמים. המלבין פני חברו ברבים. שדמו בורח מפני הברשת וכדאמרינן (כ"מ נח, ב): תוינן ליה דאזיל סומקא ואתי חיזרא ועל זה אין לו חלק לעולם הבא.

קל"ט והנה אבק-הרציתה, הלבנת-פנים, פי פניו יתרוו ונס פראה האדם, ודומה אל הרציתה. וכן אמרו בבויתנו וקרונם לרבה (כ"מ נח ב). ונהשנית, פי צצר הנהלבנה מר מנות, על כן אמרו בבויתנו וקרונם לרבה (כתובות סו ב) דעוקים יפיל אדם עצמו לרבה האש וא"ל ילבין פני חברו ברבים, ולא אמרו כן בשאר עבירות תמורות. אכן דמו אבק הרציתה אל הרציתה, וכמו שאמרו, פי יהרג ולא ירצח. ודומה לזה אמרו, שפי"ל עצמו לרבה האש ולא ילבין פני חברו ברבים. ולמדו זה מענין תמר, שצאמר (בראשית לח כה) היא מוצאת והיא שלקה אל-תמיה. הנה כי אף-על-פי שהוציאה לשרף, לא גלתה כי היתה הרה מיהודה, שלא להלבין פניו.

17 וכל איכור עבודה כוכנים וג"ע וש"ד אע"פ שאין בו מיתה
י (יא) רק לאו בעלמא צריך ליסגר ולא (ז) לעבור

18 ואולי נרמז זה במה שכתב הרמ"א וכל איסור ע"ז וג"ע וש"ד אע"פ שאין בו מיתה רק לאו בעלמא צריך ליהרג ולא לעבור עכ"ל ולא נתבאר היאך משכחת לאו בעלמא אצל שפיכות דמים אבל לפי הנ"ל א"ש דמלכין פני חבירו הוא לאו דלא תשא עליו חטא.

19 ח המכית את חבירו תחלה
לא ידבר לו קשה עד שיכלימנו שנאמר ולא תשא עליו חטא. כך אמרו חכמים יכול אהת מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא. מכאן שאסור לאדם להכיל את ישראל וכל שכן ברכים. אע"פ שהמכלים את חבירו אינו לוקה עליו עון גדול הוא. כך אמרו חכמים המלכין פני חבירו ברכים אין לו חלק לעולם הבא. לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חבירו ברכים בין קטן בין גדול. ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו. ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו. כמה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו. אבל בדברי שמים אם לא חזר בו במהרה מכלימין אותו ברכים ומערימים חטאי ומחדשים אותו בפניו ומכזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל:

20 פרק חמישי

א אסור יאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו. ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה דרך נציון הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר לא יוסיף להכותו אם הזהירה תורה מלהוסיף בהבאת החוטא קל וחומר למכה את הצדיק: ב אפילו להנכיה ידו על חבירו אסור וכל המנביה ידו על חבירו א"ש שלא הכהו הרי זה [6] רשע:

21 ועיין ברמב"ם

פ"ה מחובל ה"א שכתב לגירסא דידן המכה דרך נציון ה"ז עובר בל"ת. משמע דאם אינו דרך נציון לא הוי בכלל הלאו כלל. והוא מטעם שהלאו נאמר בחייבי מלקיות שלא יוסיף ומלקות כיון שהוא על העבר ה"ז דרך נציון. שלכן אין להחשיב זה שמכין לאפרושי מאיסורא ולקיים עשה וכן אב את בנו לחנכו להותר מכללו שהרי אינם דרך נציון. ומדויק מה שבגמ' לא אמר אלא שהותר מכללו בכ"ד שהוא כדפרש"י שצריכין להלקותו כשחייב. דאם הכל בכלל הי"ל לומר שהותר מכללו לכמה דברים ולא לפרוט רק לב"ד שהרי אב את בנו אינו מדיני ב"ד.

22 (כ) וְגַר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצְנוּ בִּי־גֵרִים
הַיִּיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: (כא) כָּל־אֱלֻמְנָה
וַיִּתּוֹם לֹא תַעֲנוּן: (כב) אִם־עֵנָה תַעֲנֶה
אֹתוֹ כִּי אִם־צַעֲקַי יִצַּעַק אֵלַי שָׁמַע
אֲשַׁמַּע צַעֲקוֹתוֹ: (כג) וְחָרָה אַפִּי וְהַרְגֵתִי
אֶתְכֶם בַּחֶרֶב וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אֱלֻמְנוֹת
וּבְנֵיכֶם יִתְמִים:

23 כל אלמנה ויתום לא תענון אין לי אלא אלמנה ויתום שאר כל אדם מנין ת"ל לא תענון דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא ואמר אלמנה ויתום שדרכן לענות בהן דבר הכתוב. אם ענה תענה אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט דבר אחר אם ענה תענה מגיד שאינו חייב עד שיענה וישנה כבר היה רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאין ליהרג אמר לו רבי שמעון לרבי ישמעאל רבי לבי יוצא שאינו יודע על מה אני נהרג אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מימך לא בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא עוטף טליתך ואמרה תורה אם ענה תענה אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט וכדבר הזה אמר לו נחמתני רבי.

24 אלא

דקשה לי למה הניח דברי רבי עקיבא¹⁹⁹, דהלכה כמותו נגד חבריו (פירושין מו.), דסבירא ליה ביתום ואלמנה דבר הכתוב, שמצוי לענותו, לכך מזהיר עליו ביותר, ולא שדבר הכתוב בהוה²⁰⁰, ואפשר כי רש"י מפרש דבין לרבי ישמעאל ובין לרבי עקיבא אין חילוק בין יתום ואלמנה ושאר אדם, אלא דרבי ישמעאל דריש מקרא כדלעיל, וקאמר רבי עקיבא שאין צריך לדרוש ולרבות שאר כל אדם, שהרי²⁰¹ מצוי לענותם, ומדבר הכתוב בהוה, ואין צריך לרבות שאר בני אדם. וכן משמע מדברי רש"י שמפרש כך דברי רבי עקיבא, שהרי אמר 'אלא שדבר הכתוב בהוה', וכן הן דברי רבי עקיבא²⁰². אבל לא נראה לי פירוש זה דבהא פליגי הך תנאי²⁰³:

25 מצוה רנו שחזירינו מענות היתום והאלמנה שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון, והאזהרה הזאת כוללת שלא יענה אותם לא במאמר ולא במעשה. אבל ידבר עמם דברים טובים ורכים ויתעסק עמם בעסק ויתנו להם לחיות בסובב שמחים. ויכין והדפלה בזה כלו, ומי שיקצר בדבר מזה הנה עבר על זה. וכבר התבאר העונש על לאו זה, והוא אמרו יתעלה והרגתי אחכם. (משפטים, מדע סלמס דמת פ"ו):

26 קעח וגר לא תונה ולא תלחצנו לא תוננו בדברים ולא תלחצנו בממון שלא יאמר לו
אמש היית עובד לבל קורם נבו והרי הזירים בין שיניך ואתה מדבר מילין כנגדי

27 תנו רבנן יהמאנה את הגר עובר בשלשה לאוין והלוחצו עובר בשנים מאי
ישנא מאנה דכתיבי שלשה לאוין וגר לא תונה וזכי יגור אתך גר בארצכם לא תוננו אותו ולא תוננו איש
את עמיתו וגר בכלל עמיתו הוא לוחצו נמי שלשה כתיבי ולא תלחצנו וגר לא תלחץ ולא תהיה לו בנושה
וגר בכלל הוא אלא יאחד זה ואחד זה בשלשה

28 גר לא תלחץ. הזהיר הכתוב בב' מקומות על לחיצת הגר
כדכתיב וגר לא תונה ולא תלחץ וכתיב וגר לא תלחץ לחיצה
זו איני יודע מה הוא אבל מדתניא בהזהב הלוחצו עובר בג'
לאוין משום לא תלחצנו וגר לא תלחץ ולא תהיה לו בנושה
ולמדנו מסוף איזהו נשך דאמר התם כי אתא רב דימי אמר
מנין לנושה בחבירו שאסור לעבור לפניו פי' שלא יראה כתובע
ת"ל לא תהיה לו בנושה למדנו פי' הלחיצה שילך עם הגר לפניו
משורת הדין ולא יעמיד עצמו לדין ולא יבקש עקיפין וענייני
להכאיב ללבבו.

